

Telegraful Român

Organ național-bisericesc — Intemeiat în 1853 de Mitropolitul Andrei Șaguna
APARE SĂPTĂMÂNAL

2 ex. (Of.)
Asociațiunea pentru literatura română și
cultura poporului român

Str. Șaguna 8

Sibiu

Abonamentul:
Un an 600 Lei. — Șase luni 300 Lei. — Trei luni
150 Lei. — Pentru străinătate un an 1000 Lei, —
Pentru America 8 Dolari

Articole și corespondențe
se adresează **Redacției** Telegraful Român, Sibiu,
strada Mitropoliei Nr. 45. — Scrisori nefrancate se
refuză. — Articole nepublicate nu se înapoiază.

Prețul inserțiilor
un șir pețit 10 Lei pentru odată, dacă se publică
de mai multe ori se dă rabatul convenit.

Abonamentele și inserțiile
se adresează **Administrației** ziarului Telegraful
Român, Sibiu, strada Mitropoliei Nr. 45

CUVÂNTAREA

I. P. Sf. Mitropolit NICOLAE, rostită la mormântul
lui Andrei Șaguna, la 31 Mai 1942

Domnule Președinte al Consi-
liului,

Domnilor Miniștri,

Prea Cucernici părinți, iubită
tinerime universitară, iubiiții mei fii
sufletești,

Se împlinesc peste un an șapte
decenii dela trecerea din viața pă-
mântească a marelui Păstor al nea-
mului Mitropolitul Andrei Șaguna,
ale cărui oseminte se odihnesc aici.

Memoria lui însă e tot mai vie
și mai slăvită în conștiința româ-
nească, iar opera lui s'a înălțat din
an în an în admirația obștească pe
măsură ce efectele ei binefăcătoare
au ieșit tot mai îmbelșugate la iveală.

Adunarea de azi, lângă acest
mormânt, a suflării românești repre-
zentată prin Guvernul Țării, prin
elita ei cărturărească și prin tiner-
retul studios, e o dovadă cum nu se
poate mai grăitoare despre locul de
frunte ce-l ocupă Mitropolitul Andrei
Șaguna în inima neamului și despre
simțimentele de cinstire unanimă cu
care este încunjurat numele lui.

Personalitatea lui se proiectează
azi covârșitor peste gândurile noa-
stre, ca unul dintre marii Părinți ai
neamului cari i-au oblatuit existența
în trecut și l-au înzestrat cu puteri
și cu mijloace cari aveau să-i aducă
izbăvirea.

Opera lui a fost izvor de tărie
și de viață pentru că a fost clădită
pe tot ceea ce înțelepciunea și expe-
riența trecutului fixase în tradiția
poporului ca element trainic și sănătos.

În centrul preocupărilor lui a
stat voința arzătoare de a reînființa
vechea Mitropolie a Ardealului, care-și
avuse reședința în Alba Iulia, dar
pe care dușmanii neamului o des-
ființaseră cu gândul de a despărți
ramura ardeleană a românismului
de trunchiul de dincolo de Carpați,
ca astfel să o poată mai ușor des-
ființa. Marele ierarh, cu mintea lui
adânc văzătoare, își dădea seama că
numai reînființând instituția în care
s'a adăpostit sufletul neamului cu
toate comorile lui de furtunile atâtor
veacuri în cari n'a avut alt ajutor,
viitorul românismului ardelean va
putea fi asigurat de primejdiile ce
mai pot să vină și puterile lui se
vor concentra și vor spori, canali-
zându-se spre idealul deplinei elibe-
rări naționale.

După ce printr'o superioară de-
stoinicie și neîntrecută stăruință a
reînființat Mitropolia smulgând pe
seama ei recunoașterea unei largi
autonomii dela stăpânirea străină, a
predat prin Statutul Organic întreaga
răspundere pentru buna ei desvol-

tare în mâinile clerului și poporului,
ceea ce însemna pe deoparte crearea
unei largi sfere de libertate și de
autodeterminare pe seama românis-
mului ardelean în cadrul unui stat
străin, pe de alta codificarea și per-
petuarea celei mai strănse înfrățiri
a preoșimii și a poporului, lângă
altarul bisericii, în opera de înălțare
națională.

Sutele de școli primare și cele
câteva secundare înființate de el în
cadrul autonomiei bisericești, orga-
nizarea școlii teologice pentru cre-
șterea preoșilor, întemeierea „Astrei”,
arată idealul cultural spre care în-
țelegea Mitropolitul Șaguna să-și în-
drume neamul, și toate aceste insti-
tuții au creat o epocă nouă, o epocă
de conștiință luminată și de mai mare
înțelegere în viața poporului român de
dincoace de Carpați.

Mai presus de toate însă marea
personalitate a lui Șaguna a ridicat
conștiința de sine a poporului din
Ardeal și încrederea lui în viitor
prin păstoria lui plină de demni-
tate și de energie, prin impună-
toarea prestață cu care românismul
se vedea reprezentat.

Conștiința demnității și a va-
lorii proprii, insufletă de Șaguna
smeritului nostru popor, i-a devenit
izvorul unei puteri mereu crescânde,
care a grăbit sosirea ceasului de li-
bertate din 1918 și a dăruit Țării
mame o ramură românească mândră,
trează și luptătoare.

E firesc să vină tinerimea la
mormântul acestui mare și luminat
bărbat al neamului. Opera lui a ur-
mărit și a realizat întemeierea unei
vieți unitare și puternice a neamului,
de care au beneficiat toate genera-
țiile dela el încoace.

Mitropolitul Andrei Șaguna a
dat Ardealului o singură lege și a
strâns toată turma duhovnicească
sub o singură cărmă. Azi o parte
din Ardealul organizat unitar de
Mitropolitul Șaguna este rupt dela
trunchiul ei și geme sub apăsare
străină. O parte din fiii Mitropoliei
lui Șaguna se chinuesc smulși din
comunitatea obștei românești. O gra-
niță care nu e graniță, ci o tăetură
sângeroasă în trupul neamului, ne
face pe toți să suferim o cruntă du-
rere. Dar Mitropolitul Șaguna în-
tinde și fraților noștri de acolo o
mână de alinare prin legea lui care
ii ajută să-și găsească un ajutor la
altarul sfintei Biserici mântuitoare.

Iubiți tineri,

Din pilda lui Șaguna să sorbiți
îndemnul de-a Vă ține străns pe
lângă Biserica pentru că să vă um-

pleți conștiințele de puterea și de
dragostea ei de neam. Lupta lui
pentru drepturile neamului, pentru
libertatea și unitatea lui, să Vă fie
exemplu pentru lupta necurmată a
Voastră.

Personalitatea și opera lui Șa-
guna a contribuit în mare măsură
să avem și noi azi conștiința de-
plină că pământul acesta al Ardea-
lului pe care s'a plămădit viața ro-
mânească și unde a dăinuit în decurs
de veacuri, ne aparține nouă și ni-
mai nouă. Sub imperativul acestei
conștiințe nu vom recunoaște nimănui
nici un titlu legitim de a-l ține sub
asuprire în epoca de libertate a na-
țiunilor care trebuie să urmeze din
acest războiu. Sângele care se varsă
azi pe câmpurile de luptă, nu se
dăruiește pentru satisfacerea poftelor
de restaurare a unei anacronice stă-
pâniri medievale, în contradicție cu
toate progresele conștiinței politice a
popoarelor.

Domnule Președinte al Consi-
liului de Miniștri,

Vă mulțumim că ne-ați onorat
cu participarea D.-Voastre la acea-
stă sărbătoare a noastră.

De aici din preajma Carpaților,
de lângă mormântul marelui con-
ducător de neam Andrei Șaguna, afir-
măm cu neclintire drepturile Ardea-
lului la libertate. De aici dela poalele
munților cari ne-au ocrotit ființa, ne
strigăm durerea către frații de pe
celealalte clinuri ale lor și-i rugăm
să fie gata la momentul potrivit
pentru a purcede împreună cu noi
la restabilirea dreptății.

Făgăduim să dăm Mareșalului
Conducător și guvernului tot spri-
jinul nostru la înfăptuirea marelui
ideal care ne stăpânește.

Și Tu mare Păstor care stră-
juești și azi din înălțimea Cerului
asupra turmei ce ai păstorit-o, roa-
gă-L pe Dumnezeu să ne ajute la
împlinirea gândurilor noastre și co-
boară încă odată vie și caldă bine-
cuvântarea Ta arhierască peste po-
porul Tău.

Poziția dlui Lucian Blaga față de creștinism și ortodoxie

II Religie și Stil

Am terminat prima parte a ace-
stor considerațiuni cu concluzia că
ortodoxia chiar dacă ar fi numai »o
parte« a spiritualității românești, o
operă care o subminează este con-
trară »românismului« în general, pen-
trucă acea parte nu poate exista și
funcționa în izolare de întreg, și nici
întregul în izolare de ea, ceea ce de-
altfel însuși dl Lucian Blaga recu-
noaște implicit mai ales pentru religie,
când o definește ca mijlocul, ca sin-
gurul mijloc »de autotalizare a ființei
umane în corelație ideală cu ultimele
coordonate ale existenței«.

Pe baza acestui fapt, întrucât
susținem că opera dlui Lucian Blaga
»Religie și Spirit«, având un caracter
anticreștin și deci antiortodox, nu
mai poate fi considerată ca expri-
mând și favorizând spiritul românesc,
ne recunoaștem datorita să dovedim
acest caracter anticreștin al ei în con-
tinuarea considerațiilor noastre.

Dar înainte de a purcede la pre-
zentarea acestor dovezi, mai avem
de împrăștiat un eventual argument
pe care dl Lucian Blaga l-ar putea
aduce pe baza sistemului Dsale în
favorul tezei că religia și deci în cazul
nostru ortodoxia nu face parte din
ființa românismului, cu toate că ea
actualizează necesitatea »de autotali-
zare a ființei umane« românești.

Desigur noi am putea aduce
extrem de numeroase teze pentru

indisolubila împletire între ortodoxie
și românism, dar vom să argumen-
tăm chiar cu elemente din sistemul
dlui Blaga, de cari firește Dsa nu se
va bucura să se facă un astfel de uz
potrivnic susținerilor Dsale de căpe-
tenie.

Argumentul pe care l-ar putea
aduce dl Lucian Blaga ar fi acela că
stilul fiind, în concepția Dsale, mai
adânc decât religia, aceasta, nerepre-
zentând decât una dintre tendințele
omenești, structurate și determinate
de stil, are un loc mai periferic în
spiritualitatea unui popor, centrul ei
identificându-se cu stilul.

De aceea, indiferent de părerea
noastră despre stil, vom scruta puțin
raportul dintre religie și stil, pentru a
vedea de nu cumva chiar din acea-
stă idee centrală a dlui Blaga nu rez-
ultă altă concluzie în ce privește
locul religiei în spiritualitatea unui
neam.

Stilul ar fi, după dl Lucian Blaga,
o sumă de categorii ale spiritului
uman cari îl împiedică să cunoască
realitatea obiectivă, impunând ten-
dinții omenești de-a lua contact cu reali-
tatea prin cunoaștere sau altfel, di-
ferite bariere, deformări, devieri și
voalări subiective. Omul numai atâta
știe că este o realitate deosebită de
el, dar cum este ea nu poate ști. Marele
Anonim, centrul existenței, are grijă
ca omul să nu cunoască absolut nimic

din conținutul realității și de aceea a pus în ființa lui sistemul de categorii stilistice, prin care își exercită cenzura sa. Omul știe că este o realitate, dar când să prindă ceva din conținutul ei, stilul îl face să vadă altceva [decât ceea ce este, îl face să plăsmuiască anumite »disimulări» ale realității, care rămâne totdeauna un mister. Supremul stadiu în cunoaștere îl ajunge omul când își dă seamă că nu poate cunoaște nimic din realitate, că ea e mister și tot ce cugetă despre ea e »mit», e construcție subiectivă. („Gânditorii, cari s'au ocupat cu problema cunoașterii, încercând s'o determine, n'au operat decât cu termenii alternativi: „subiectivitate” sau „obiectivitate”. Unii s'au gândit cel mult la cunoaștere ca formă mixtă, alcătuită din subiectivitate, plus obiectivitate. Niciunul nu a conceput posibilitatea unui autentic »compromis», adică a unei subiectivități astfel ajustate încât să țină loc de »obiectivitate»). »Cunoașterea» aceasta, care nu redă conținutul realității, ci este numai o plăsmuire subiectivă care-i ține loc, o numește dl Blaga cvasicunoaștere. Singura idee »obiectivă» pe care o are omul este „ideea de mister existențial ca atare”, adică siguranța că există ceva real, dar nu știe ce. (Censura Transcendentă, pg. 103—4).

Fiecare neam, sau fiecare regiune de neamuri își are stilul ei, un mod propriu de disimulare a realității. Sunt anumite elemente cari disting »miturile», concepțiile, atitudinile unui popor sau grup de popoare, de ale altora.

În ce raport stă acum religia cu stilul? Este ea exclusiv un produs al stilului, în care caz ar avea un loc mai puțin central în ființa umană, ca stilul? Dl Lucian Blaga se pronunță cam în felul următor. »Supraconștiința (misticilor) se realizează totdeauna în aceleași coordonate stilistice profunde ca și plăsmuirile de cultură... Certitudinea mistică, cu valorile ei, se constituie, inapelabil, în cadre stilistice, în acele cadre adânci ale spiritului uman, care se dovedesc a fi subiective, pe cât sunt de variabile» (Religie și Spirit, p. 212).

Însă a tălmăci raportul dintre religie și stil, ca un raport de subordonare a celei dintâi ultimului, înseamnă a privi lucrurile prea simplist.

Religia, chiar după dl Lucian Blaga, face parte din acea năvală a spiritului uman spre realitatea transsubiectivă, pe care cenzura transcendentă prin stil o deviază, o face să se satisfacă cu disimulări. Din toată filosofia dl Blaga rezultă — și nu se putea altfel — că fundamentul ființii umane este acel »Drang» spre realitate, spre cunoașterea ei și spre contactul cu ea.

Censura e numai o măsură de apărare pe care a luat-o Marele Anonim în fața acestei năvale a ființii umane, fie pentru a se apăra pe sine, fie pentru a o apăra chiar pe ea. Prin urmare nu cenzura este elementul primar, pozitiv al ființii noastre, ci avântul spre realitate. Ea n'ar putea fi concepută ca un scop în sine, ci ca frână a aceluia elan. „Marele Anonim a implantat generos cunoașterii individuale postulatul, imperativul necondiționat al „adevărului” integral. Cunoașterea individuală tânjește după adevăr, pradă unui elan adânc înrădăcinat în chiar „actul transcenderii”, cu a cărui posibilitate e înzestrată. Totuși Marele Anonim n'a îngăduit realizarea acestui elan spre adevăr, decât în ideea negativ a misterului. Orice altă cunoaștere e disimulare, prin cenzură, a transcendenței. Marele Anonim a pus în noi îndemnul irevocabil spre »adevăr», îndemn întemeiat în însăși natura cunoașterii, dar prin cenzura-i transcendentă ni-l refuză. Sun-

tem categoric îndemnați spre și categoric oprîți dela același lucru” (Censura transcendentă, p. 203).

Deci nu tendința spre realitate e pusă în om pentru a da de lucru stilului, ci invers, stilul e pus pentru a îngrădi năvala spre realitate. Năvala spre realitate e valul, stilul e aparatul care îl deviază și dispersează; năvala spre realitate e foamea lupului, stilul e acela care-i aruncă, în loc de alimente, iluzii. Matricea stilistică nu e izvorul din noi, ci filtrul așezat în calea izvorului.

Dar ce loc deține religia în această năvală a ființii umane spre realitate?

Chiar după dl Lucian Blaga, ea deține un loc de prim ordin. În deosebire de celelalte tendințe umane spre realitate, religia exprimă setea omului după cele mai înalte regiuni ale realității, după ultimile coordonate ale existenței. Numai metafizica mai exprimă o asemenea tendință a omului și încă și ea nu o tendință a întregului om, ci numai a cunoașterii. În orice caz religia e nu mai puțin decât metafizica, ci mai mult, după dl Lucian Blaga. »Aci e locul să arătăm prin ce se deosebește religia de celelalte încercări revelatorii ale omului, adică de metafizică, de artă, de știință... În artă, încercările revelatorii nu privesc neapărat elementele ultime sau coordonatele înseși ale misterelor existenței, ci orice mister și orice aspect al acestuia... În știință, deasemenea încercările privesc orice mister și orice aspect al acestuia. Între metafizică însă, și religie, constatăm oarecare similitudine de interese, și uneori chiar de mijloace; căci metafizica tinde ca și religia să reveleze elementele ultime, coordonatele însele, ale misterelor existenței. Metafizica participă preponderant sau exclusiv pe calea »cunoașterii» la ordinea pe care omul și-o revelează. Prin religie ființa umană se autototalizează în fața ordinei ce și o revelează, adică ființa umană participă la ordinea în chestiune cu cunoașterea, cu afectele etc.» (Religie și Spirit, pg. 180—181).

Ce însemnează aceasta? Că în religie se exprimă mai radical, mai pasionant năvala ființii umane după realitate, adică adâncurile ei, substanța ei. Iar acest fapt, ca și acela că ea nu se mulțumește cu orice realitate, ca știința, ci tinde după ultimele coordonate, arată mai mult decât o deosebire accidentală între ea pe de o parte și artă, știință și metafizică pe de alta; arată o deosebire esențială, pe care dl Lucian Blaga n'a explicat-o cătuși de puțin, ci s'a mulțumit să constate cele două note caracteristice ale ei. Probabil că însăși definiția Dsale, deși justă în elementele pe cari le cuprinde, fiind insuficientă, nu-l îndemna și nu-i permitea o explicație. (Asupra acestui punct vom reveni). Dar noi ne putem urma demonstrația și numai cu ceea ce oferă dl Lucian Blaga.

Religia fiind cea mai pasionantă năvală a ființii umane spre realitate și anume spre cea mai principală realitate, iar în general năvala spre realitate fiind substanța fundamentală a omului, urmează că religia e cea mai centrală expresie a acestei substanțe fundamentale umane.

Ea e mai adâncă decât stilul, mai una cu ființa umană.

Mai mult chiar. Dacă năvala omului spre realitate ar viza numai regiuni mai modeste, ca știința de pildă, Marele Anonim n'ar avea nici un motiv să-i pună frâna censorială a stilului, întrucât nu sar mai simți primejdii de indiscreția omului. Dacă n'ar avea omul tendința să-l cunoască pe el, prin urmare dacă n'ar exista în om impulsul religios, stilul n'ar avea rost. (Ideea principală a dlui Blaga în scrierea „Censura Transcen-

dentă” este că Marele Anonim a pus în om această cenzură din teamă de făptură, pentru a se apăra de ea).

Cauza pentru care Marele Anonim pune în om frânele stilului este tendința religioasă a acestuia. Religiositatea omului este prin urmare cauza mai adâncă a stilului și nu viceversa. Odată ce n'ar mai exista în om această sete după Absolut manifestată prin religie, stilul nu și-ar mai avea rațiunea de-a fi. Probabil dl Lucian Blaga căutând acum să slăbească religiositatea omului, voeste să desființeze stilul și prin urmare titlul de glorie al filosofiei Dsale.

Am putea conchide din considerațiile anterioare: prin urmare spiritualitatea românească nu poate fi concepută fără ortodoxie, întrucât nu poate fi concepută ca stil ce funcționează în gol, ci ca stil aplicat esențial impulsului mai adânc religios, dând ca rezultat ortodoxia.

Desigur noi nu cunoaștem nici una din manifestările ființii noastre individuale sau etnice, decât determinată de »matricea stilistică». Dar ar fi greșit să spunem că nu cunoaștem nimic afară de matricea stilistică. Ceea ce cunoaștem din noi e un întreg format din acel impuls spre realitate, a cărei inimă este religiositatea, și din categoriile stilistice.

Deși dl Lucian Blaga nu se încrede în mărturia conștiinței universal, umane despre caracterul obiectiv al atâtor din cunoștințele noastre, totuși admite măcar mărturia conștiinței despre existența principală a unei realități obiective — deși necunoștibile — și despre tendința ființii noastre spre »adevăr», adică spre intrarea în legătură cu ea. Deși cu alte cuvinte, afirmă că tot conținutul cunoașterii noastre este creația subiectivă a matricei stilistice, totuși recunoaște că prin ea știm cel puțin că realitatea transsubiectivă există. Cunoașterea noastră, modelată de factorii stilistici, nu cuprinde nimic pozitiv din realitate, dar totuși e un semn al realității, e o dovadă că realitatea există obiectiv.

Prin aceasta recunoaște că manifestările noastre religioase și metafizice nu sunt exclusiv produsul matricei stilistice, ci impulsul mai adânc dar deviat al ființii noastre după realitate.

Astfel ortodoxia noastră nu reprezintă numai un produs arbitrar al stilului românesc, care prin urmare s'ar putea dispensa de asemenea producție, ci în ea este un element mai adânc decât stilul, dar necesar pentru existența și funcționarea stilului. Stilul are lipsă mai ales de ea ca să funcționeze și să se manifesteze, fără ortodoxie n'ar funcționa, n'am cunoaște și deci nici n'ar exista un stil românesc. Spiritualitatea românească se revelează în mod esențial prin ortodoxie.

Dl Lucian Blaga ar putea obiecta: elementul acesta mai adânc și necesar stilului românesc, este religiositatea, dar nu ortodoxia; aceasta, ca modalitate religioasă determinată de stilul românesc, se datorește acestui stil, e subordonată lui și deci e o parte mai puțin esențială a românismului, putându-se face abstracție de ea, sau putându-se lua chiar atitudine împotriva ei în operele cari exprimă »românescul».

Obiecțiunea însă ar fi caducă. Nu numai religiositatea indeterminată este un element esențial pentru constituirea și ființarea românescului, ci și religiositatea ca ortodoxie.

Dacă dl Lucian Blaga persistă pe lângă teoria Dsale despre stil, etnicul românesc nu poate cunoaște și trăi religiositatea în altă formă decât ca ortodoxie, care nu este altceva decât religiositatea generală cu amprentele stilului românesc.

Deci pe de o parte religiozitatea ca impuls general omenesc este ne-

Instalare de episcop

Duminecă, 31 Mai, a avut loc solemnitatea instalării P. S. episcop al Bisericii luterane germane din România, Wilhelm Staedel.

După ceremonia religioasă din biserică evanghelică în cadrul căreia noul episcop a rostit o predică bogată și impresionantă, P. S. Sa a primit diferitele delegații în reședința episcopescă.

Din partea I. P. S. Mitropolit Nicolae a participat I. P. C. Sa Păr. Arhim. vicar Teodor Scorobet și P. C. Păr. Dr. Spiridon Căndea, iar Academia teologică a participat prin P. C. Sa Păr. rector Dr. D. Stăniloae și Prof. Dr. N. Terchilă.

La cuvintele de urare pe cari le-a rostit I. P. C. Sa Păr. Arhim. Teodor Scorobet, noul episcop a răspuns cu alese mulțumiri și cu dorința ca să se inițieze o lucrare de cât mai strânsă apropiere între cele două Biserici, spre binele creștinismului și al popoarelor.

cesară pentru constituirea și funcționarea stilului românesc și e mai adâncă decât el. Pe de altă parte această necesitate ia sub influința stilului forma ortodoxiei.

Dacă am spus că religiositatea, elanul spre realitatea supremă, este mai adâncă în ființa umană, decât stilul, nu am înțeles că spațial e mai adâncă, sau cronologic mai originară, ci că e mai esențială omului, mai caracteristică, mai necesară lui. În realitate, în concret, religiositatea este în om totdeauna deodată cu stilul lui, ca un întreg: Religiositatea popoului român se află în concret numai ca ortodoxie. Esențialitatea românească are formă ortodoxă. Ortodoxia este adâncul nostru. Faptul că e al nostru nu trebuie să fie motiv de închipuire că noi am creat-o și deci ne putem și lipsi de ea, fie înlocuind-o cu ceva analog, fie lăsând locul liber. Fără acest adânc nu mai putem avea nici ceva al nostru. Ne pierdem pe noi înșine.

Ne-am străduit să punem în lumină un adevăr incontestabil.

Totuși ar fi posibil ca dl Lucian Blaga, în ciuda acestor evidente și cu riscul de-a se plasa dincolo de orice cadru logic de discuție, să susțină că stilul are o astfel de independență și de suveranitate în raport cu religia, încât chiar dacă aceasta este o manifestare ce angajează toate puterile omenesti, cunoaștere, voință, sentimente etc., totuși felul cum lucrează acestea e determinat de stil, iar stilul e dincolo de ele, necondiționat de lucrarea lor, capabil să existe și fără această lucrare a lor. O asemenea teză ar duce pe deoparte la un determinism stilistic absolut și la transformarea întregii vieți sufletești și morale într-o iluzie. O astfel de susținere ar însemna că nimic din ceea ce cunoaște omul nu are o influență asupra lui, că o voință reală, prin care omul să poată avea în urma unei anumite comportări, un efect asupra sa, nu există. Tot ce ne spune conștiința ar fi în acest caz o înscenare iluzorie și o producție fatalistă a stilului. Insași religia ca mijloc de autotalizare ar fi o iluzie. Dar atunci cum ne-ar putea convinge dl Blaga că stilul Dsale nu e o iluzie? Cum ne-ar putea convinge că ceea ce cugetă ca necesar, experimentază, crede și simte toată lumea e o iluzie, iar ceea ce susține D-sa singur nu e iluzie?

Dar și în cazul când ar susține un asemenea determinism absolut stilistic, odată ce religia e forma principală în care stilul se manifestă, ea ar apărea ca o expresie necesară a »românismului».

D. STĂNILOAE

